

YALÇIN ARMAĞAN • İmkânsız Özerklik

YALÇIN ARMAĞAN 1977'de Kayseri'de doğdu. 2000'de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü'nde 2003'te yüksek lisans, 2007'de doktora öğrenimini tamamladı. 2020'de doçent oldu. 2007-2019 arasında İstanbul Bilgi ve İstanbul Şehir Üniversiteleri'nde öğretim görevlisi olarak dersler verdi. 2021'den beri Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesidir. *İmgenin İcadı: İkinci Yeni'nin Meşruiyeti* adlı kitabı 2019'da yayımlandı ve 2020 Mehmet H. Doğan Şiir Eleştiri Ödülü'nü aldı. Armağan, Melih Cevdet Anday ve İlhan Berk'in yazılarını ve söyleşilerini derleyip yayına hazırladı. *İmkânsız Özerklik*, 2017'de Farsçaya çevrildi.

© 2011 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
2011-2018, İstanbul (5 baskı)

İletişim Yayınları 1626 • Edebiyat Eleştirisi 17
ISBN-13: 978-975-05-3233-7

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 2. BASIM
1. Baskı 2021, İstanbul

EDITÖR Belce Öztuna

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Dalya Behar

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

YALÇIN ARMAĞAN

İmkânsız Özerklik

Türk Şiirinde Modernizm

İÇİNDEKİLER

On Yıl Sonra	7
Önsöz	13
Giriş	23
BİRİNCİ BÖLÜM	
Modernlik, Modernizm ve Türkiye	33
Modernizmi tanımla(ma)mak.....	34
Estetik özerklik.....	37
“Yokluk tespiti”nin ötesine geçmek.....	41
İKİNCİ BÖLÜM	
Modern Edebiyatın İnşası	49
İLK MODERNLER: “Bizim dün bir edebiyatımız yoktu”	51
“Divan edebiyatı”nın icadı.....	57
Halk edebiyatının keşfi.....	61
Estetik özerklik karşılığı.....	63

MODERNİZMİ HECE'LEMEK: "Ne başımızda fes ne şiirimizde aruz"	67
"Modern şiirin esasları"	70
İnkılabın vecibesi olarak hece.....	75
"MODERN GELENEK": "Ahenk veznin sustuğu yerde başlar"	75
Ahmet Haşim: Mana, vuzuh, entelektüel sermaye	81
Yahya Kemal: Nev Yunanilik, mektepten memlekete ve deruni ahenk.....	82
Nâzım Hikmet: Avangard, "serbest vezin" ve türsel ihlal	95
MAKBUL ŞİİR: "Bugüne kadar hiçbir şekilde şiir yoktu"	101
Beklenen şiir	104
Garip'in manifestosu.....	108
Garip'in metinsel stratejisi.....	112
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
İkinci Yeni'nin Modernizmi	119
ESTETİK ÖZERKLİĞE DİRENÇ: "Şiir anayasaya aykırıdır"	121
İkinci Yeni'nin maddi temelleri	123
İkinci Yeni ve estetik parametreler	132
ÖZERKLİĞİ DENEMEK: "Ve zurnanın ucunda yepyeni bir Çingene"	141
"Politika"nın uzağında	142
Ahlakın ötesinde	146
Temsilin içinde.....	149
Sonuç	155
KAYNAKÇA	163
İSİM DİZİNİ	173

10 Yıl Sonra

İmkânsız Özerklik'in ilk hali olan doktora tezimi 2005-2007 arasında yazmıştım. Tezi 2008-2010 arasında birkaç kez gözden geçirdim ve bazı kısımlarını yeniden yazdım. Nihayet 2011'in Haziran ayının son günlerinde kitap olarak yayımlandı. O yıllarda akademik çalışmalar genelde tek baskıda kaldığı için kitabın yeniden yayımlanacağını sanmıyordum ama yaklaşık bir yıl sonra ikinci kez basıldı ve 10 yıl içinde yeni baskıları yapıldı. Kitabın bu biçimde ilgi görmesinin nedeni üniversitelerin "okuma listelerine" girmesi ve bu ilginin devam etmesini sağlayan da öncelikle "akademik okurlar" oldu.

İşin doğrusu kitabın akademik olarak böyle bir ilgi görmesini beklemiyordum. Çünkü o dönemdeki akademik teamülere uygun bir tez yazmadığım gibi, kitabı da bir "ders kitabı" olarak kurgulamamıştım. Temelde amacım İkinci Yeni'nin doğuş anındaki direncin kökenini saydamlaştırmak, bir tür "bilginin arkeolojisi"ni yaparak geçilen yolları "hızlıca" göstermekti. İlk baskının önsözünde belirttiğim gibi, modern edebiyatın tarihini hayli "seçmeci" biçimde aktarmayı tercih

ediyordum. Dolayısıyla kitap, modern şiirin tarihini anlatma iddiasında olan “ders kitapları”ndan ayrılıyordu. Ayrıca “standart” bir edebiyat tarihi yazmak gibi bir amacım olmadığı için iddialarımın hepsi tartışmaya açıldı –ki hâlâ da açık. Benim öngörümün aksine kitabın üniversitelerde okutulmasından şikâyetçi olmadığımı söylememe sanırım gerek yok.

10 yıl sonra kitabı bu yeni baskısı için yeniden okurken, ilk olarak, edebiyat alanında özellikle İkinci Yeni’ye gösterilen tepkide ciddi bir değişiklik olduğunu (bir kez daha) fark ettim. Kitabın son bölümünde İkinci Yeni’nin büyük bir dönüşüm getirmesine rağmen “hâlâ ancak dar bir alanda izler çevresi” olduğunu yazmışım. Tezin yazıldığı ve ardından kitabın yayımlandığı yıllarda, İkinci Yeni’nin bugünkü kadar merkezi bir konumda olduğu söylenemez. Yalnızca akademik çalışmalara bakıldığında bile bunu görmek mümkün. Aradan geçen yaklaşık 15 yılda akademi dahil kültürel alanda İkinci Yeni, 1981 sonrasında kazanmaya başladığı meşruiyetini kesinleştirdi, artık “itirazsız” biçimde kanonikleşti. Dolayısıyla İkinci Yeni’nin kanonlaşma sürecinin devam ettiği bir dönemde yazılan bir kitap olarak *İmkânsız Özerklik*, bu sürece tanıklık eden “tarihsel” bir metin artık. Ayrıca bu kitaptaki temel iddia, yani İkinci Yeni’nin ortaya çıktığı 1950’lerde dirençle karşılandığı argümanı İkinci Yeni’nin yeni konumu nedeniyle daha “ilginç” hale geldi.

Kitabın yayımlanmasının ardından geçen 10 yılda en başta modernizm ve İkinci Yeni olmak üzere bu kitapta ele alınan konular hakkında çok sayıda yeni kitap ve yazı yayımlandı. Bu metinlerin hepsinden burada söz etmek mümkün olmasa da özellikle Peter Gay’in *Modernizm: Sapkınlığın Cazibesini* anmak istiyorum. İngilizcesi 2007’de yayımlanan, Türkçeye 2017’de Sibel Erduman tarafından çevrilen (Everest Yayınları) bu kitaptaki yöntem ile *İmkânsız Özerklik*’te geliştirilen yaklaşım bazı noktalarda paralellik taşıyor. Pe-

ter Gay, tanımlamanın zorluğuna işaret ederek modernizmi belli bir dönemdeki “görüş, duygu ve düşünce iklimi” olarak ele alır. Ben de *İmkânsız Özerklik*'te modernizmin “tekil” ya da “standart” tanımını yapmaya çalışmak yerine sonrasına sızarak kalıcı hale gelen modern fikirlerin kökenini, bu fikirlerin belli bir dönemdeki kültürel iklimi nasıl etkilediğini araştırmaya çalışmışım. Yine Peter Gay, modernist yapıtların başlangıçta dirençle karşılandığını ama zaman içinde “bir klasik olarak nitelendirildiğini” dile getirir. Örneğin “1911’de Nijinsky ve Stravinsky’nin *Bahar Ayını* balesinin prömiyerini gürültüyle yarıda kesen kızgın bale severler yerini bu radikal orkestrasyon ve radikal koreografinin güçlü bileşimini bırakın hazmetmeyi, gerçekten de eğlenceli bulan seyirci kitlesine bıraktı. Bu açıkça kendiyile çelişmektir ama öte yandan da tarihsel bir gerçektir” (32). *İmkânsız Özerklik*'te pek çok modernist yapıtın başına geldiği gibi İkinci Yeni’ye karşı başta direnç gösterildiğini iddia etmişim.

İkinci Yeni’ye gösterilen direncin zaman içinde dağılması ve bu şiirin kanonik hale gelmesi, kaçınılmaz olarak, edebiyat alanında nelerin değiştiğini sorgulamayı gerektirir. İkinci Yeni’nin konumundaki bu değişimi sorgulamak için *İmkânsız Özerklik*'in devamı sayılabilecek *İmgenin İcadı*'nı yazdım. *İmgenin İcadı*'nda bir zamanlar dirençle karşılanan bir tarzın nasıl olup da kanonik hale geldiğini hâkim fikirdeki değişim açısından ele aldım. Zaman içinde İkinci Yeni’yle özdeş hale getirilen “imge” kavramının 1950’den sonraki seyrine bakarak bir zamanlar “anlamsız” bulunan bir dilin “imge” kavramıyla meşrulaştırıldığını göstermeye çalıştım. *İmgenin İcadı*'ndaki temel argümanın kökenleri bu kitabın son bölümündeki son paragraflarda yer alıyor. Birbirini tamamlayan bu iki kitap, Peter Gay’ın *Modernizm* kitabındaki modernist yapıtın zaman içinde kabul gördüğü iddiasını paylaşıyor.

Yalnızca *İmkânsız Özerklik*'in devamı olan *İmgenin İcadı* değil, sonraki yıllarda başka yazılarla da bu kitapta dile getirdiğim argümanları daha ayrıntılı biçimde tartışmaya çalıştım. *İmkânsız Özerklik*'te o yıllardaki eğilimim nedeniyle pek çok argümanı özet biçiminde vermeyi tercih etmişim (O yıllardaki eğilimim, önsözde de belirttiğim gibi, okura “hâce-i evvel” gibi davranmamak olduğu için “betimleyici” olandan mümkün olduğunca kaçınmaktı). Ancak sonradan yazdığım yazılarla bu kitapta birkaç cümleyle geçilen pek çok iddiayı ayrıntılı biçimde ele alma imkânı buldum. Bu kitapta 1930'lu yılların şiirini hayli kısa biçimde aktarmışım ama Ahmet Muhip Dıranas'ı merkeze alarak yazdığım “İnkâr ve Sahiplenme Arasında...” adlı yazıda, 1930'lu yıllarda yazan şairlerin çoğunun zamanla şiir alanından çekildiğini ve bunun nedeninin şiir anlayışlarının hızla değer kaybetmesi olduğunu iddia ettim (*Ahmet Muhip Dıranas*, Kültür Bakanlığı, 2013). Bu kitapta Nâzım Hikmet'e “destan” yazması için telkinde bulunduğunu söylemişim. Sonrasında “*Şeyh Bedreddin Destanı*’nda Epik Mesafe” adlı bir yazıyla hem 1930'lardaki destan merakını ele aldım hem de Nâzım Hikmet'in niçin bir destan yazdığını sorguladım (*Monograf*, 13, 2020). Yine aynı konu bağlamında Orhan Veli Kanık'tan “destan” yazılmasının istendiğini söylemişim ama konunun ayrıntılarını yayına hazırladığım Melih Cevdet Anday'ın *Kalabalığın Şiiri* kitabının önsözünde anlattım (Everest, 2016). Yalnızca bu kitapta doğrudan değindiğim meseleler hakkında değil, 1960 sonrasına dair de bu kitaptaki iddiaları destekleyen başka yazılar yazdım. Ayrıca geçen 10 yıllık süreçte bu kitap bağlamında konuşmalara davet edildim ve bu sayede hem argümanları sarihleştirmek hem de argümanlara birtakım eklemeler yapmak mümkün hale geldi. Bu konuşmaların çoğuna dijital ortamlardan ulaşılabilir.

10 yıl sonra kitabı okurken önsözde muhtemel eleştirilere cevap vermeye çalıştığımı fark ettim. Ancak bu çabanın işe

yaradığı söylenemez. Kitabın ardından niçin İkinci Yeni sonrasının yer almadığı, modern şiiri Tanzimat'tan başlatmanın yanlış olduğu, estetik özerkliğin İkinci Yeni'den önce Servet-i Fünun tarafından savunulduğu, Cemal Süreya'nın "Folklor Şiire Düşman" yazısına merkezi bir konum atfedilirken bu yazıya gelen eleştirilere yer verilmediği söylendi. Dediğim gibi bu türden eleştirilerin hepsinin cevabını önsözde vermeye, yöntemimi açıklamaya çalışmışım. Kitapta Peter Bürger'in sanat kurumu yaklaşımından mülhem "edebiyat kurumu" kavramından yola çıkarak belli bir dönemdeki hâkim fikirler ele alınıyor. Dahası bir edebiyat tarihi yazmadığımı, aksine hayli "seçmeci" bir tavırla hareket ettiğimi ve bunun nedenlerini önsözde anlatmışım. Aradan geçen 10 yılın ardından, önsözde ve girişte anlattığım yöntemin edebiyat kurumunu anlamakta hâlâ geçerli bir yol olduğunu düşünüyorum.

Bu yeni önsözü bitirirken bu baskıda yapılan değişiklikten söz etmeliyim. Kitabı yeniden okurken özellikle yeni çalışmalar açısından kitabı güncelleme ve bazı ekler yapma hevesi duydum. Ancak kitap şimdiye kadar 3.000 kopya dağıtıldığı ve pek çok metinde alıntılандığı, üstelik Farsçaya da çevrildiği için kitabı ilk haliyle bırakmaya karar verdim. Kitabın kendi tarihselliğini gözeterek metne sınırlı bir müdahalede bulunmak bana daha doğru geldi. Argümanlarla ilgili hiçbir ciddi değişiklik yapmasam da bazı ifadeleri düzeltme, bazı tekrarları ve dipnotları çıkarma ihtiyacı duydum. İfadeleri düzeltme dışında metne yeni bir şey eklemedim. Bunun tek istisnası Hatice Aynur'un yazısına bir dipnotta referans vermek oldu.

İmkânsız Özerklik'in şimdiye kadar talihli bir ömrü oldu. Bunu mümkün kılan herkese minnettarım.

1 Kasım 2021, Koşuyolu

Önsöz

Uzun bir sürecin ardından *İmkânsız Özerklik* adını alan bu kitap, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü'nde 2007 yılında sunduğum doktora tezimin yeniden düzenlenmiş ve yazılmış halidir.

Türkçe şiirde modernizm üzerine çalışmaya ne zaman ve niçin karar verdiğimi tam olarak hatırlayamasam da, böyle bir tez önerisi vereceğimi söylediğimde iyi karşılanmadığını çok iyi anımsıyorum. Önerinin iyi karşılanmamasının iki nedeni vardı: İlki böyle bir konunun üstesinden gelineme-yeceği, diğeri ise “modernizm” gibi “muğlak” bir kavrama “bulaşmamak” gerektiği. İki tepki ya da eleştiri de haksız değildi, bana kalırsa. “Modern/ist”, “modernlik” (modernite), “modernizm” ya da “modernleşme” gibi kavramlar eleştirel metinlerde sıkça karşımıza çıkmasına rağmen, var olan birikime nüfuz ederek kavramsal bir tartışma yürütmek hayli zordu. Bu zorluk, ikinci tepkinin haklılık gerekçesiydi: Modernizm kavramı o kadar çok yerde –ve çoğu zaman gereksiz biçimde– kullanılıyordu ki, eleştirel olarak neye işaret ettiği artık belirsiz hale gelmişti. Bu haklı tepkiler, ciddi bir sı-

kıntıya işaret ediyordu ama sonuçta, böyle zor bir konunun üstüne gitmenin verdiği “entelektüel heves” daha baskın geldiği için teze çalışmaya başladım.

İlk zamanlar, kendimi İkinci Yeni şiiriyle sınırlamayı planlıyordum. Yaygın –ve yanlış– anlayıştan devraldığım etki nedeniyle, Türkiye’de 1950’lerden önce “modern” edebiyattan söz etmenin mümkün olmadığını düşünüyordum. Bu bakış açısıyla, modernliğin işareti olan bazı nitelikleri belirleyecek ve sonrasında bunların şiirde nasıl temsil edildiğine bakacaktım. Mesela şehirleşmeyi, modernleşmenin işareti olarak alacak ve metinlerde şehrin nasıl temsil edildiğini göstermeyi deneyecektim. Bu özcü yaklaşımın yaratacağı sorunların farkına varmam için çok fazla zaman gerekmedi. Türkiye’de modern edebiyat 1950’lerde başlamadığı gibi, modernizmi özcü bir yaklaşımla tanımlamak da süreci anlamaya yardımcı olmuyor, tersine bu süreci anlamayı zorlaştırıyordu. Sonuçta modernizmi karmaşık bir fenomen olarak ele almanın ve süreci bir “tarihsel anlatı” inşa ederek yorumlamanın daha geçerli bir yol olacağına karar verdim.

Kendimi İkinci Yeni şiiriyle sınırlamasam ve özcü bir yaklaşımdan kaçınsam da, İkinci Yeni şiiri çıkış noktam olarak kaldı. Sözünü ettiğim tarihsel anlatıyı İkinci Yeni şiirine gösterilen dirençten yola çıkarak kurmaya başlarsam, Türkiye’nin modernleşme hikâyesinin ana hatlarını çıkarabileceğim gibi bu süreçteki estetik tepkileri şekillendiren hassasiyetleri, kaygıları ve refleksleri görme olanağına ulaşabileceğimi fark ettim. İkinci Yeni’ye gösterilen direnci anlamak için öncesine gitmek gerekiyordu, bu direncin mayalandığı ilk modernlere. Böylece İkinci Yeni’den yola çıkarak Tanzimat’a varmam gerekti. Görüldüğü gibi, alışkın olduğumuz biçimde kronolojik bir yolculuğum olmadı. Aksine “ters-kronoloji” denebilecek bir yolu tercih ettim ya da etmek zo-

runda kaldım (Richard Rorty'den yapılan kitabın başındaki alıntı, bu yolun “metodolojik” gerekçesi sayılabilir).

İkinci Yeni'ye gösterilen dirençten yola çıkarak ulaştığım Türkiye modernleşmesinin estetik parametreleri, edebiyat tarihlerinde yer alan pek çok meseleyi saydam biçimde görmemi sağladı. Bu saydamlığa ulaşabilmek için “klasik” edebiyat tarihyazımından ciddi biçimde ayrılmak gerekiyordu. Benim yapmaya çalıştığım tarihselleştirme, bazı edebiyat ve daha özelde şiir hareketleri “anlatı”da yer almasa da geçerliliğini koruyordu. O nedenle Servet-i Fünun'u ayrı bir başlık altında incelemeyip metnin ilgili yerlerine serpiştirilmiş yorumlarla ele alırken Fecr-i Ati ya da Yedi Meşaleciler gibi hareketlere değinmedim. Ancak dikkatli okur, ulaştığım yorumların bu hareketleri de kapsayacak biçimde sınanabileceğinin farkına varacaktır. Edebiyat tarihlerinde kavramsal okumalardan imtina edilmesi nedeniyle, ayrı bir başlık altında inceleme yolu tutulan hareketlerin bu kitapta kendine yer bulamamasının, klasik edebiyat tarihyazımına bağlı kâlanların eleştirisine uğrayacağını tahmin ediyorum. Ancak edebiyat tarihlerinde hızla geçilen Nev Yunanilik hareketinin, bizim modernleşme hikâyemiz açısından Yedi Meşaleciler'den daha önemli olduğunu düşünüyorum.

Elinizdeki kitabın tezden kitaba evrilme sürecinde birtakım değişiklikler yaptım. Bunlardan en önemlisi tezde geliştirdiğim “çifte temsil krizi” kavramına kitapta yer vermemdir. Sonraki yıllarda bu kavramdan yola çıkarak, yalnızca şiir bağlamında değil edebiyatın tamamını kapsayacak bağımsız bir çalışma yapmayı tasarladığım için bu kavramı kitaba dahil etmedim. Bunun yanı sıra, genelde tezlerin “kalın” kitaplara dönüşmesinin nedeninin, tez sürecinde okunan her metni kitaba dahil etmek olduğunu ve bunun da o kitapları okumayı imkânsız hale getirdiğini gördüğüm için okuduğum her metni bu kitapta kullanmamayı ter-